

стимулирования исследовательской деятельности младшего школьника; исследуется зависимость исследовательской стратегии обучения от образовательной среды начальной школы; рассмотрено педагогические условия формирования исследовательской образовательной среды начальной школы.

Ключевые слова: исследовательская стратегия обучения, исследовательская деятельность, исследовательское поведение, исследовательская образовательная среда.

Tatiana Vodolazska. Research training strategy in the educational environment of elementary school.

The article considers function of educational environment as a factor of stimulation of junior schoolchildren's research is defined; depending the learning strategy of research on primary school educational environment is explored; the pedagogical conditions of formation of educational environment for research in primary school are considered.

Key words: learning strategy of research, research activity, research conduct, educational environment for research.

УДК 159.9

В. О. Гончарук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема розкриття творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку. Зокрема, аналізуються вікові особливості розгортання творчих процесів в умовах навчально-виховної взаємодії загальноосвітнього навчального закладу та визначаються психолого-педагогічні умови, сприятливі для повноцінного розвитку творчої особистості.

Ключові слова: творчість, творча особистість, творчий потенціал, молодший шкільний вік, розвиток, психолого-педагогічні умови.

Постановка проблеми. Темпи розвитку сучасного суспільства, нагальна необхідність пошуку шляхів виходу економіки нашої країни із кризи, упровадження нових технологій – усе це потребує докорінних змін у системі використання виробничих ресурсів на основі врахування творчих можливостей особистості. Лише творча особистість здатна створювати нові проекти, розробляти нові стратегії й технології, шукати та знаходити шляхи виходу із нестандартних ситуацій. Тому створення умов для розвитку творчого потенціалу сучасних учнів є одним із пріоритетних завдань, які постають сьогодні перед загальноосвітнім навчальним закладом.

Процес творчості науковці визначають як діяльність індивідуума, яка виробляє нові матеріальні та духовні цінності, що відзначаються новизною і суспільною значущістю. Тобто в результаті творчості з'являється щось нове – таке, що до цього часу ще не існувало. У філософії творчість розглядають як необхідну умову розвитку матерії, утворення її нових форм, разом із виникненням яких змінюються і самі форми творчості. На думку С. Рубінштейна, творчість – це діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, що, у свою чергу, мають суспільну значимість.

Поняття «природа творчості» пов'язане з питанням про критерії творчої діяльності. Творчість можна розглядати в різних аспектах: продукт творчості – це створене; процес творчості – як створено; процес підготовки до творчості – як розвивати творчість.

Продукти творчості – це не лише матеріальні продукти (твори мистецтва, витвори архітектури, машини тощо), але й нові думки, ідеї, рішення, які можуть і не знайти відразу ж матеріального втілення. Іншими словами, творчість – це створення нового в різних планах і масштабах.

Під час характеристики сутності творчості важливо враховувати різноманітні чинники, ознаки, які властиві процесу творення. З погляду психології і педагогіки, особливо цінним є сам хід творчої роботи, вивчення процесу підготовки до творчості, виявлення форм, методів і засобів її розвитку. Творчість є цілеспрямованою, наполегливою, напруженою працею. Вона вимагає розумової активності, інтелектуальних здібностей, вольових, емоційних рис і високої працездатності.

Творчість характеризується як вища форма діяльності особистості, що вимагає тривалої підготовки, ерудиції та інтелектуальних здібностей. Творчість є основою людського життя, джерелом усіх матеріальних і духовних благ.

Творчі здібності є своєрідним сплавом багатьох якостей особистості. Однак питання про зміст та компоненти творчого потенціалу людини залишаються до цих пір відкритими. Значна частина психологів пов'язують здатності до творчої діяльності, перш за все, з особливостями мислення. Зокрема, відомий американський психолог Дж. Гілфорд, який займався проблемами людського інтелекту, установив, що творчим особистостям притаманне так зване дивергентне мислення. Люди, які володіють таким типом мислення, під час вирішення якої-небудь проблеми не концентрують усі свої зусилля на знаходження єдино правильного рішення, а починають шукати рішення у всіх можливих напрямках із тим, щоб розгледіти якомога більше варіантів. Такі індивіди схильні утворювати нові комбінації з елементів, які більшість людей знають і використовують тільки певним чином, або встановлювати зв'язки між двома елементами, що не мають, на перший погляд, нічого спільного. Дивергентний спосіб мислення лежить в основі творчого мислення.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку і визначення психолого-педагогічних умов, сприятливих для повноцінного розвитку творчої особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. З психологічної точки зору, молодший шкільний вік є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей, тому що в цьому віці дитина вперше усвідомлює ставлення до неї інших людей, починає орієнтуватися в громадських мотивах поведінки, моральних оцінках, значущості конфліктних ситуацій. Тобто на даному етапі формування особистості переходить у свідому фазу. Якщо раніше провідною діяльністю була гра, то тепер – навчання, що є еквівалентом трудової діяльності, де оцінка інших залежить і визначається шкільними успіхами.

Рівень творчості в молодшому шкільному віці, як правило, залежить від

тих навичок, яких дитина дошкільного віку набула в іграх, спілкуванні з близькими, продуктивних видах діяльності. Тому індивідуальні відмінності учнів, які спостерігає вчитель першого класу, вже досить значні. Результати спостережень за творчістю дітей дошкільного віку свідчать про значне згасання творчих можливостей школярів порівняно з дошкільниками. Дійсно, потрапивши навчального заклад, дитина значною мірою втрачає ту свободу, яка була природною і дозволеною. Окрім цього, у школі дещо втрачається можливість для ігрової діяльності, для фантазування, особистого спонтанного пізнання світу тощо. Шкільне навчання обмежує й час. Більшу частину його дитина мусить витратити на навчання. Отже, для більшості школярів творчість і творче мислення змінюються шаблонним вивченням навчальних предметів. Однак указані обмеження не позбавляють дитину творчості, вони лише дещо її стримують і трансформують. Творчість дітей у шкільному віці може набувати таких своїх проявів, що не завжди стають зрозумілими для вчителя: учні, які мають високий творчий потенціал, протистоять суворій дисципліні, конформізму, вони схильні до незалежності, мають підвищене почуття гумору, гостріше реагують на несправедливість. Такі школярі не сприймають суворо регламентованих занять, які повторюються і навіюють нудьгу. Але водночас ці діти напрочуд допитливі та інтелектуально активні.

Дитина високої творчої спрямованості здатна з «головою заглибитися» в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, використанні різних матеріалів, висловлює багато різних міркувань із приводу конкретної ситуації, здатна по-новому підійти до розв'язання певної проблеми. Творча особистість, як правило, енергійна, дотепна, відрізняється розвиненою пам'яттю і виявляє значну самостійність у думках та поведінці.

Вік від 6 до 7 років визнається психологами надзвичайно важливим у плані появи психологічних новоутворень, що дозволяють дитині перейти на новий етап вікового розвитку, тобто стати молодшим школярем, оволодіти новим видом провідної діяльності – навчанням. Пізнавальна діяльність переважно мотивується допитливістю і бажанням спілкуватися з розумними людьми, тому основним завданням є підкріплення пізнавального мотиву засобами навчальних дисциплін. Принцип систематичної роботи над розвитком усіх учнів стає особливо значущим під час роботи з дітьми 6-річного віку.

Відмітна ознака творчої діяльності дітей молодшого шкільного віку – суб'єктивна новизна продукту діяльності. За своїм об'єктивним значенням «відкриття» молодшого школяра може бути і новим, незвичним, але в той же час виконуватися за вказівкою вчителя, за його задумом, з його допомогою, а тому не бути творчістю. Разом з тим дитина може запропонувати таке рішення, яке вже відоме, використовувалося на практиці, але дійшла вона до нього самостійно, не копіюючи відоме. У цьому випадку ми маємо справу з творчим процесом, заснованим на здогаді, інтуїції, самостійному мисленні учня. Тобто важливий сам психологічний механізм діяльності, в якій формується вміння вирішувати нешаблонні, нестандартні задачі. Успішне формування в молодших школярів творчого мислення можливе лише на основі врахування педагогом

основних особливостей дитячої творчості та рішення центральних завдань у розвитку творчого мислення.

П. Блонський так характеризує основні відмінні риси дитячої творчості: дитячий вимисел нудний і дитина не критично ставиться до нього; дитина раб своєї бідної фантазії. Головним чинником, що визначає творче мислення дитини, є її досвід: творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства і різноманітності минулого досвіду людини. Цим і зумовлюється найважливіше завдання у формуванні творчого мислення молодших школярів. Для того щоб сформувавши в учнів вміння творчо вирішувати поставлені перед ними завдання, необхідно, перш за все, подбати про розвиток у них широкого кругозору, про створення реальної почуттєвої основи для уяви. Розвиток творчих здібностей невіддільний від формування виконавських умінь і навичок. Чим більш різнобічні й досконалі вміння та навички учнів, тим багатша їхня фантазія, реальніші їхні задуми, тим більш складні завдання можуть вони виконувати [3, 29].

На основі розуміння того, що розвиток мислення людини невіддільний від розвитку її мовлення, ключовим завданням в розвитку творчого мислення учнів є навчання вміння словесно описувати способи вирішення завдань, розповідати про прийоми роботи, називати основні елементи задачі, зображувати й читати її графічні зображення. Засвоєння учнями необхідного словникового запасу дуже важливе для формування і розвитку в них внутрішнього плану дії. Під час будь-якого творчого процесу завдання вирішується спочатку подумки, а потім переноситься в зовнішній план.

Слід зазначити, що особливо інтенсивно уява розвивається у віці від 5 до 15 років. І якщо в цей період уяву спеціально не розвивати, у подальшому настає швидке зниження активності цієї функції. Разом зі зменшенням здатності дитини фантазувати збіднюється особистість, знижуються можливості творчого мислення, гасне інтерес до мистецтва, науки і т.п.

Молодші школярі значну частину своєї активної діяльності здійснюють за допомогою уяви. Їх ігри – плід бурхливої роботи фантазії, діти із захопленням займаються творчою діяльністю. Однак фантазія, як і будь-яка форма психічного відображення, повинна мати позитивне спрямування на саморозкриття і самовдосконалення особистості, а не переростати в пасивну мрійливість, заміну реального життя мріями. Для виконання цього завдання необхідно допомагати ячням використовувати свої можливості уяви в напрямі прогресивного саморозвитку, для активізації пізнавальної діяльності школярів, зокрема розвитку теоретичного, абстрактного мислення, уваги, мовлення і в цілому творчості. Практика свідчить, що молодші школярі дуже люблять займатися художньою творчістю. Вони із задоволенням виступають на сцені, беруть участь у концертах, конкурсах, виставках і вікторинах. Розвинена здатність уяви, притаманна дітям молодшого шкільного віку, із часом поступово втрачається.

В умовах виховання і навчання дитина починає займати нове місце в системі доступних суспільних відносин. Перехід до систематичного засвоєння знань у школі є фундаментальним фактором, що формує особистість молодшого школяра і поступово розбудовує його пізнавальні процеси. Діапазон творчих

завдань, що вирішуються на початковому ступені навчання, надзвичайно широкий за складністю – від рішення головоломки до винаходу нового механізму чи наукового відкриття, але суть їх одна: у процесі їх вирішення набувається досвід творчості, знаходиться новий шлях або створюється щось нове. Для цього потрібні особливі якості розуму, а саме: спостережливість, уміння співставляти й аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки та залежності, закономірності – усе те, що в сукупності і складає творчі здібності.

Серед факторів, що визначають індивідуальні відмінності креативності, дослідники виокремлюють, зокрема, такі: генетичний, підкреслюючи його основну роль у детермінації індивідуальних відмінностей спадковості; середовищний, згідно з яким, головними детермінантами здібностей є фактори зовнішнього середовища; генотипно-середовищний, який визнає значення як спадкових, так і середовищних факторів.

Психогенетичні дослідження показують, що генетичними факторами переважно обумовлені вербальні, а меншою мірою – просторові, ще меншою – перцептивні і сенсомоторні здібності; більш детерміновані генетично загальні здібності, які «проявляються через спеціальні (парціальні) здібності. А «під впливом зміни спеціальних здібностей, змінюються загальні (інтелект і креативність)». Спадкова обумовленість індивідуальних відмінностей у рівні розвитку креативності невисока.

Дослідження з позицій середовищного підходу, навпаки, свідчать про те, що індивідуальні відмінності показників креативності визначаються переважно середовищними факторами, зокрема такими, як широке коло спілкування, демократичний стиль взаємин у сім'ї тощо. Тобто представники цього підходу розглядають креативність як динамічне, мінливе явище.

Так, В. Дружинін вважає, що для розвитку креативності необхідне нерегламентоване середовище з демократичними стосунками і наслідування дитиною творчої особистості. Згідно з концепцією автора, механізм розвитку креативності такий: «...на основі загальної обдарованості, під впливом мікросередовища й наслідування формується система мотивів (мотивація самоактуалізації) та особистісних властивостей (нонконформізм, незалежність і т.п.), і загальна обдарованість перетворюється в актуальну креативність (синтез обдарованості й визначеної структури особистості)», тобто креативність є розвиненою в процесі соціалізації якістю, під час формування якої значну роль відіграють фактори зовнішнього середовища [7].

Однак, підкреслюючи важливість середовищного впливу на розвиток креативності, не можна недооцінювати роль внутрішніх чинників психічного розвитку особистості, її активності як суб'єкта, адже зовнішні впливи завжди переломлюються через внутрішні умови. Особливо це стосується творчої діяльності людини, обумовленої креативною мотивацією, без якої її здійснення неможливе.

Таким чином, креативність можна розвивати. Проте, на нашу думку, для цього необхідне створення сприятливих умов (креативного середовища), «включення» та реорганізація певних особистісних механізмів її розвитку.

Результати досліджень психолого-педагогічних умов розвитку креативності дитини в навчальному процесі дозволяють сформулювати

висновок про те, що вагомим фактором розвитку її творчої спрямованості є така система освіти, в якій панує гуманістична атмосфера, повага до гідності людини, націленість на співпрацю. Надзвичайно важлива роль у цьому належить учителю. Л. Виготський наголошував, що вчитель є організатором сприятливого середовища, його регулятором і контролером, «він покликаний ліпити, кроїти й різати елементи середовища, поєднувати їх різноманітним чином, щоб вони забезпечували реалізацію поставлених завдань» [4]. Учений, зокрема, відзначав, що діяльність уяви дитини майже ніколи не виникає без допомоги і без участі дорослого.

Висновки. Таким чином, демократична атмосфера в школі, безоціночність взаємодії, творчий характер діяльності, відсутність стресів, прийняття та підтримка один одного, взаємна довіра і діалог забезпечують вільний прояв творчої активності учнів початкової школи. Необхідні пошук, створення та навчання методів, прийомів і способів, що дозволяють виявляти та розвивати творче мислення молодших школярів. Традиції, установки, відтворення досвіду і знань у навчанні можуть або стимулювати, або пригнічувати креативність дітей. Дослідники вважають, що творчий розвиток дітей залежить від того, з якими типами задач дитина буде зустрічатися в процесі навчання в школі. Так, формування нетворчого стилю мислення відбувається тоді, коли учні постійно мають справу із завданнями «закритого типу», розв'язання яких передбачає отримання єдино правильного рішення. Завдання іншого типу – «відкритого» – припускають будь-які варіанти вирішення проблем і повну самостійність у виборі способу розв'язання. У результаті розвиваються такі важливі риси креативного мислення, як: навичка відходу від відомих і стандартних відповідей, оригінальність і самостійність, фантазування. Звідси випливає, що в навчання дітей необхідно включати якомога більше завдань «відкритого типу» і в більшу кількість різних діяльностей. Отже, під освітою, має розумітися не просте отримання готової інформації, засвоєння «чужих» знань, ідей та досвіду, а тренування в постановці проблем, у відкритті нового, у трансформації наявної інформації.

Необхідною умовою творчої діяльності в умовах навчально-виховної взаємодії є створення, застосування в шкільній практиці та вирішення учнями проблемних завдань і ситуацій. Бачення проблеми, самостійний пошук її рішень, подолання у зв'язку з цим інтелектуальних та емоційних труднощів, відкриття нових знань, вимагають творчого пошуку, сприяють прогресивним змінам у розумовому розвитку, формуванню пізнавальних інтересів, навчають процедур творчості.

Для розвитку творчих здібностей учнів, виховання у них самостійного, творчого підходу до вирішення різного роду проблем у початковій школі рекомендується використання евристичних прийомів, адаптованих для молодшого шкільного віку (наприклад, «мозковий штурм», «синектика», метод фокальних об'єктів і т.д.). Ці прийоми відповідають природі творчого мислення та орієнтують на змістовний, семантичний, а не на формально-логічний аналіз завдання.

Список використаної літератури

1. Бабенко М. Особливості роботи з обдарованими дітьми / М. Бабенко // Школа. – 2008. – № 10. – С. 16–17.

2. Бажутіна С. Деякі особливості обдарованих школярів / С. Бажутіна // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – № 1. – С. 67–71.
3. Віловата В. Робота з обдарованими учнями // Зарубіжна література в школі. – 2007. – № 22. – С. 3.
4. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – СПб. : СОЮЗ, 1997. – 96 с.
5. Волчанова Н. Індивідуальна робота з обдарованими дітьми / Н. Волчанова // Рідна школа. – 2000. – № 6. – С. 77–79.
6. Глушак Г. Групове заняття з обдарованими учнями / Г. Глушак // Біологія і хімія в школі. – 2005. – № 6. – С. 41–45.
7. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин – СПб. : Издательство «Питер», 1999. – 368 с.
8. Обдарована дитина. Із досвіду роботи // Школа. – 2009. – № 1. – С. 50–53.
9. Обдарована дитина // Школа. – 2008. – № 3. – С. 78–81.
10. Сергієнко Н. О. Робота з обдарованими дітьми в умовах сільської школи / Н. О. Сергієнко // Фізика в школах України. – 2009. – № 9–10. – С. 4–7.
11. Щорс В. Робота з обдарованими дітьми в загальноосвітній школі / В. Щорс // Школа. – 2008. – № 10. – С. 12–5.

Вера Гончарук. Особенности развития творческого потенциала детей младшего школьного возраста в условиях общеобразовательной школы.

В статье рассматривается проблема раскрытия творческого потенциала детей младшего школьного возраста, анализируются возрастные особенности развертывания творческих процессов в условиях учебно-воспитательного взаимодействия общеобразовательного учебного заведения и определяются психолого-педагогические условия, благоприятные для полноценного развития личности.

Ключевые слова: *творчество, творческая личность, творческий потенциал, младший школьный возраст, развитие, психолого-педагогические условия.*

Vera Goncharuk. Specific features of children's creative potential development in secondary school.

The article deals with the problem of children's creative potential fulfilling in primary school. Age peculiarities of creative processes development in course of educational interaction are analyzed. The author determines and describes favourable psychological and pedagogical conditions for the full-rate development of a creative personality.

Key words: *creativity, creative personality, creative potential, primary school age, development, psychological and pedagogical conditions.*

УДК 373.3.015.31

Н. В. Котелянець

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ – ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкриваються сутність дослідницької діяльності на уроках трудового навчання, види дослідів і спостережень, особливості та умови їх ефективного проведення, психологічні основи та значення для розвитку особистості молодшого школяра. Автор обґрунтовує відмінність сприймання